

FEYZ

(bk. FEYZ).

FEYZ-i KÂŞÂNÎ

(فيض كاشانی)

Mollâ Muhsin Muhammed
b. Şâh Murtazâ b. Şâh
Mahmûd-ı Kâşânî
(ö. 1090/1679)

Sûfî meşrepli İranlı Şîî âlimi.

1006 (1598) veya 1007'de (1599) Kâşân'da doğdu. Birçok âlim yetiştiren tanınmış bir aileye mensuptur. İlk hocası, zengin bir kütüphaneye sahip bulunan babası Şah Murtazâ'dır. Yirmi yaşında iken dönemin en önemli ilim ve kültür merkezi olan İsfahan'a gitti. Bir yıl kadar burada kaldıktan sonra Ahbâriyye fıkıh ekolünün ünlü temsilcilerinden Seyyid Mâcid-i Bahrânî'den fıkıh ve hadis okumak için Şiraz'a geçti. Bahrânî birkaç ay sonra ölünce tekrar İsfahan'a döndü ve meşhur filozof, fakih ve muhaddis Bahâeddin Âmilî'den ders almaya başladı. Bu sırada yine Safevî devrinin parlak ilmî simalarından olan Mîr Dâmâd'dan da felsefe okumuş olması muhtemeldir. Feyz'in İsfahan'daki bu ikinci ikametini de uzun sürmedi. 1029'da (1620) hac için gittiği Mekke'de bir süre Şîî muhaddislerinden Muhammed b. Hasan b. Zeynüddin el-Âmilî'den hadis dersi aldı. İran'a dönünce kendisine yeni bir üstat aramaya koyuldu ve o sıralarda Kum şehrinde oturan Molla Sadrâ ile tanışarak ona intisap etti. Sekiz yıl Sadrâ'nın yanında kalan Feyz, onun nezâreti altında okuduğu dersler ve yaptığı riyâzetler neticesinde bütün ilimlerin iç mânâsına vukuf kazandığını söyler. Sadrâ'yı Feyz'in gerçekten en önemli hocası saymak gerekir. İshrâkî felsefe, Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin tasavvufî görüşleri ve Ehl-i beyt'in öğretilerinin bir sentezi olan Sadrâ'nın düşüncelerinin ekserisini benimseyen Feyz'in eserlerinin birçoğunda Sadrâ'nın tesiri açıkça görülmektedir. Ancak onun tasavvufî yönü Sadrâ'nınkinden daha ağır basmaktadır. Muhsin-i Kâşânî'ye Feyz mahlasını veren Molla Sadrâ onu kızıyla evlendirmiştir.

Feyz-i Kâşânî 1042'de (1632-33) Sadrâ ile beraber Şiraz'a gitti. Üç yıl sonra Kâşân'a dönen Feyz, Şah Safî tarafından İsfahan'da yerleşmeye davet edilirse de bu teklifi kabul etmedi. Ancak daha sonra 1052 (1642) yılında tahta

geçen II. Şah Abbas'ın bir çağrısına uyarak birkaç yıl İran başşehirinde cuma namazı imamlığını yaptı ve aynı zamanda Molla Abdullah Medresesi'nde müderrislik görevini de üstlendi. Feyz-i Kâşânî'ye güven ve inancı tam olan Şah Abbas defalarca halkın önünde namazda ona uydu. Feyz 1068'de (1658) İsfahan'da kendisi için bir tekke yaptırdı. Şah Abbas'ı "bâtînî ve zâhirî kemalâtle süslenmiş" bir hükümdar olarak tanımlayan Feyz (*el-Meḥaccetü'l-beyzâ*², IV, 8-9), onun Safevî Devleti'ni şer'î esaslara oturtmak yolundaki gayretlerine yardımcı olmaya çalıştı ve gördüğü iltifata karşılık beş eserini kendisine ithaf etti. Bu eserlerin en önemlisi, saltanatın fel-sefi ve şer'î mahiyetini açıklayan *Âyîne-i Şâhî* adındaki kısa fakat özlü Farsça risâledir. Feyz aynı konuyu, ilgili âyet ve rivayetlerle zenginleştirilmiş *Ziyâ'ü'l-ḳalb* adlı Arapça eserinde daha ayrıntılı biçimde ele aldı. II. Şah Abbas'ın 1077'de (1666) ölümünden sonra bilinmeyen bir tarihte tekrar İsfahan'dan ayrılan ve hayatının geri kalan yıllarını Kâşân'da geçiren Feyz bu şehirde vefat etti ve orada gömüldü.

Çok yaygın şöhretine ve II. Abbas'tan gördüğü iltifata rağmen Feyz-i Kâşânî tasavvufî eğilimlerinden dolayı bazı fakihlerin düşmanlıklarını üzerine çekti. Ma'sûm Ali Şah, onu hocalarından Bahâeddin Âmilî ile beraber Nurbahşiyye meşâyihinden Muhammed Mü'min-i Sebzevârî'nin müridlerinden sayıyorsa da (*Ṭarâ'ik*, II, 322; III, 215) Safevî devrinin kaynaklarında rastlanmayan bu kayıt büyük bir ihtimalle asılsızdır. Nitekim Feyz'in en seçkin talebesi olan Seyyid Ni'metullah el-Cezâirî onun herhangi bir tarikatta intisap etmiş olduğunu kabul etmez (M. Ali Müderris, IV, 379). Feyz'i bir tarikat mensubu değil, Sünnî İran'ın tasavvuf mirasını XVII. yüzyılın Şîilîği benimsemiş olan İran'ına intikal ve mal ettirmeye çalışan bağımsız bir sūfî olarak değerlendirmek gerekir. Feyz kendisini bu teşebbüsünde haklı göstermek için tasavvufun bütün meşhur simalarının takıyye* prensibine uyarak hakiki mezhaplarını gizleyen birer Şîî olduklarını savunurdu (Abdülhüseyn-i Zerrînküb, s. 256). Üstadı Molla Sadrâ gibi büyük ölçüde Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin etkisi altında kalan Feyz-i Kâşânî, fakihlerin onun hakkındaki menfî tutumlarını göz önünde tutarak eserlerinde ismini zikretmeden ondan "âriflerden biri" diye bahseder. Bu ihtiyatına rağmen İbnü'l-

Arabî'nin vahdet-i vücûd anlayışını ve kâfirlerin cehennemde ebediyen kalma-yacakları yolundaki görüşünü kabul ettiği için Şîî fakihlerin sert eleştirisine uğramıştır. Büyük sūfîler arasında Feyz'in en çok sevdiği ve eserlerine ilgi gösterdiği kişi Gazzâlî'dir. Gazzâlî'nin *İhyâ'ü 'ulûmî'd-dîn* adlı eserini, müellifin Ehl-i sünnet kaynaklarından naklettiği hadislerin yerine, Şîî hadis kitaplarında bulunan ve muhtevaları yaklaşık aynı olan rivayetleri koyarak Şîîler'in beğeneceği bir hale getirmiş ve bu kitaba *el-Meḥaccetü'l-beyzâ*² adını vermiştir. Aynı zamanda *İhyâ'*nın ikinci kitabına "Ahlâku'l-imâme ve âdâbü's-Şîa" başlıklı bir bölüm eklemiş ve semâ bölümünü tamamen çıkarmıştır. Ni'metullah el-Cezâirî'nin ifadesine göre talebelerine müsi-kî dinletmiş olduğuna bakılırsa Feyz'in bu bölümü fakihlerin tenkitlerini önleme düşüncesiyle esere almadığı söylenebilir. Feyz-i Kâşânî'nin, bir bakıma kendi hal tercümesi olan *el-İnsâf fi beyânî'l-ḥaḳ ve'l-i'tişâf* adlı eseri Gazzâlî'nin *el-Münḳız mine'd-ḳalâl*'inin bir taklidi sayılabilir. Bu eserinde filozoflar, sūfîler, kelâmçılar ve fakihlerin görüşlerini inceleyen Feyz bu grupların, Kur'an-ı Kerim ve Ehl-i beyt'in rivayetleriyle teyit edilmeyen bütün düşüncelerinin reddedilmesi gerektiği üzerinde durur. *Zâdü's-sâlik* adlı eserinde ise sülûkün makam ve mertebelerini on iki imama atfedilen hadislerle belgelendirmeye çalışır. Kısacası Seyyid Hüseyin Nasr'ın ifadesiyle Feyz-i Kâşânî "Şîa Gazzâlîsi" olarak nitelendirilebilir (*History of Muslim Philosophy*, II, 926).

Feyz-i Kâşânî yaşadığı devrin hankah-ta oturup sūfî geçinenlerini, hocası Molla Sadrâ'nın *Kesrû eşnâmi'l-Câhiliyye*'sini andıran *Kelimât-ı Ta'rifîe* adlı eserinde tenkit eder; bilhassa keşf ve kerâmet iddiasında bulunanları sert bir dille eleştirir. Bununla birlikte sūfîler onu kendilerinden göstermekte direnmişlerdir. İsfahan'dan Meşhed'e giden bir sūfî Feyz'in zikr-i celî, çile çıkarmak, raksetmek, vecd halindeyken aşıkane şiirler okumak ve et yemekten sakınmak gibi sūfîlerin bazı âdetlerini tasvip ettiğini söyleyince işin doğrusunu öğrenmek için kendisine mektup yazan Meşhedli Muhammed Mukîm'e verdiği cevapta bu âdetlerin hepsinin on iki imamın öğretilerine aykırı olduğunu açıklamıştır (Resûl-i Ca'feriyân, sy. 33, s. 106-107). Fakihler ve sūfîler arasındaki ihtilâf konusunda yazdığı bir eserde bu iki grubu "ehl-i

ilm" ve "ehl-i züh'd" unvanları altında ele almış ve bunların Hz. Peygamber zamanında mevcut olduğuna dikkat çekerek ikisinin de haklı olduğuna ve dolayısıyla birbirleriyle iyi geçinmelerinin gerektiğini vurgulamıştır (M. Takî Dânişpejûh, IX/2, s. 113-134). Feyz bu uzlaştırıcı tutumuna rağmen fakihlerin düşmanlığından kurtulamamıştır. *Tuĥfetü'l-^cuşşâk* adlı eserinde kendisini kinayan Muhammed Şerîf Kummî, *es-Sihâmü'l-mârika min aġrâzi'z-Zenâdika* adlı kitabında bütün sūfleri zındık gösteren Ali b. Muhammed Şehîdî ve *Tuĥfetü'l-^cahyâr* müellifi Muhammed Tâhir Kummî onun başlıca muhalifleridir. Kummî'nin daha sonra Feyz ile barışmış olduğu yolundaki rivayetin doğruluğu tam sabit değildir.

Molla Sadrâ kadar felsefeye önem vermediği halde Feyz-i Kâşânî bazı eserlerinde hocasının üslûbuna sadık kalarak felsefî terimler ve kavramları tasavvufî terimlerle karıştırır. Meselâ *Kelîmât-ı Mekkûne* adlı risâlesinde on iki imamdan bahsederken onları "akl-ı kül" ile eşit tutar. *Uşûlü'l-ma^cârif* adlı kitabı ise tamamen felsefe diliyle yazılmıştır.

Hayatının sonuna doğru tasavvufî ziyade hadis uġraştığı söylenen Feyz-i Kâşânî bu sahada da eser vermiştir. *el-Vâfî* adlı eserinde Şîa'nın muteber saydığı dört hadis kitabının ihtiva ettiği rivayetleri yeni bir tertibe göre sıralayıp şerhetmiştir. Bu eser Şîa'nın ana hadis kitapları arasında yer alır. Tefsirle de ilgilenen Feyz *eş-Şâfî* adlı eserinde Ehl-i beyt'in âyetlerin açıklamasıyla ilgili rivayetlerini toplamıştır.

Feyz'in tasavvufî görüşleri, Ehl-i beyt imamlarının rivayetlerine belirleyici bir önem veren ve yalnız fıkıhta değil bütün alanlarda akılcılığa karşı olan Ahbâriyye fıkıh ekolüne dahil oluşuyla bütünüleşir. Daha yirmi yaşlarında iken kaleme aldığı *Naġdü'l-uşûlü'l-fıkhîyye* adlı eserinde, akılcılığa taraftar ve genellikle tasavvufa karşı olan Usûliyye fıkıh ekolünü sert bir şekilde tenkit etmiştir. Daha sonra yazdığı *Sefînetü'n-necât*'ta Usûlîler'in cennete giremeyeceklerini iddia edecek kadar ileri giden Feyz bazı Ahbâriiler tarafından bile kınanmıştır. Fıkıh alanında en önemli eserleri olan *Mu^ctaşamü's-Şî'a fi aĥkâmî's-şerî'a* ve *Mefâtîhu's-şerâyi^c* de önemli yenilikler görülür. Fıkıhın bütün konularını "el-ibâdât ve's-siyâsât", "el-âdât ve'l-muâmelât" olmak üzere iki ana bölüme ayıran Feyz ayrıca fıkıhın bazı bölümlerini birleştirmiş veya insan hayatına göre yerlerini değiştirmiştir; meselâ tahâretin bir kolu sayılan ve fıkıh kitap-

larının baş taraflarında yer alan ölülerle ilgili hükümleri kendi eserlerinin sonlarında ele alır. Bu bakımdan da Feyz'in Gazzâlî'nin tesiri altında kaldığını söylemek mümkündür (Hossein Moderrisi Tabatabai, s. 16). Feyz, şarkı söylemenin haram olup olmadığı ve necâsetle kirlenen bir nesnenin başka bir nesneyi kirletip kirletmemesi gibi bazı meselelerde mensup olduğu Ahbâriyye ekolünden ayrılan görüşleri yüzünden de eleştirilmiştir.

Yaşadığı devrin âlimlerinin birçoğu gibi şiir de söyleyen Feyz-i Kâşânî'nin 6000 beyitten oluşan divanını XIX. yüzyılın tezkirecilerinden Rızâ Kulî Han Hidâyet, "Divanı yüce hikmetler ve değerli inceliklerle dopdoludur" sözleriyle övmüştür (*Mecma^cu'l-fuşâhâ*, IV, 48-49).

Nî'metullah el-Cezâirî, Muhammed Saîd Kummî, *el-Vâfî*'yi şerheden ve *el-Meĥaccetü'l-beyzâ^c* adlı eserini istinsah eden oğlu Muhammed Alemü'l-Hüdâ, Feyz-i Kâşânî'nin yetiştirdiği talebeler arasında zikredilebilir. Ayrıca tasavvuf düşmanı olarak bilinen Muhammed Bâkir el-Meclisî, aralarındaki bütün fikrî ihtilâflara rağmen Feyz'den hadis rivayet ettiğini söyler. Fakat Meclisî'nin tesiriyle bütün İran'a yayılan şiddetli tasavvuf düşmanlığının bir sonucu olarak Şah Sultan Hüseyin döneminde (1694-1722) İsfahan'daki Feyz-i Kâşânî tekkesinin yerle bir edildiği rivayet edilir (M. Mehdi İsfahânî, s. 183).

Eserleri. Feyz-i Kâşânî felsefe, tasavvuf, kelâm, ahlâk, hadis, tefsir, fıkıh ve fıkıh usulü gibi konularda tamamına yakını Arapça olan 100'ü aşkın eser kaleme almıştır (eserlerinin bir listesi için bk. M. Ali Müderrisi, IV, 374-378; Yûsuf b. Ahmed el-Bahrânî, s. 122-130). Başlıca eserleri şunlardır: **A) Felsefe, Kelâm ve Tasavvuf.** 1. *Âynü'l-yakîn* (Tahran 1303 hş., 1311 hş., 1313 hş.). Felsefe ve kelâm ile ilgili çeşitli konuları ihtiva etmektedir. Müellifin daha sonra *Uşûlü'l-ma^cârif* adıyla ihtisar ettiği bu eser Seyyid Celâled-din Âştîyânî tarafından geniş bir mukadime ile birlikte neşredilmiştir (Meşhed 1354 hş./1975). 2. *İlmü'l-yakîn*. Kelâma dair olup sırasıyla Allah, melekler, kitaplar, peygamberler ve âhiret günü hakkında bilgi ihtiva eden "maksad" adlı dört ana bölüme ayrılmıştır. *Âynü'l-yakîn* ile birlikte basılan eser daha sonra Muhsin Bidâfer tarafından yayımlanmıştır (I-II, Kum 1400/1358 hş.). Müellif bu kitabını *Envârü'l-^chikme* (Tahran, ts.) ve *el-Ma^cârif* (yazma nüshası için bk. M. Âsaf Fikret, s. 531) adlarıyla ihtisar etmiştir. 3. *el-Kelîmâtü'l-mekkûne fi^c ulû-*

mi ehli'l-ma^crife (Tahran 1310, 1316, 1317, 1342 hş.; Bombay 1296; bu risâlenin İngilizce özetini bk. Nasr, s. 927-930; bazı parçalarının Fransızca tercümesi için bk. Corbin, *Corps Spirituel*, s. 206-210). 4. *el-Kelîmâtü't-ta^crife fi menşe'i ihtilâfî'l-^cümmeti'l-merĥûme* (Tahran 1316). 5. *Ziyâ^cü'l-kalb* (Tahran 1303, 1311 hş.). 6. *Âyine-i Şâhî* (Şiraz 1320 hş./1941; *Terceme-i Şalât ve Ülfetnâme* ile birlikte İngilizce tercümesi için bk. Chittick, s. 269-284). 7. *Ķurretü'l-^cuyûn fi'l-ma^cârif ve'l-^chikem* (Tahran 1299, 1378 hş.).

B) Ahlâk. 1. *el-Meĥaccetü'l-beyzâ^c fi teĥzîbi'l-İhyâ^c*. Gazzâlî'nin *İhyâ^cü ulûmi'd-dîn* adlı eserinin Şîa görüş ve rivayetleri esas alınarak düzenlenmiş şeklidir. Kitap Seyyid Muhammed Mişkât (I-IV, Tahran 1339-1340 hş./1960-1961) ve Ali Ekber Gaffârî (I-VIII, Tahran 1339-1340 hş., aynı neşrin daha sonra ofset baskıları yapılmıştır: Kum 1383; Beyrut 1403/1983) tarafından neşredilmiştir. 2. *el-Ĥaĥâ^cîk fi meĥasini'l-aĥlâk*. Bir önceki eserin muhtasarıdır. Kitap müellifin *Ķurretü'l-^cuyûn ve Mişbâhu'l-enzâr* adlı eserleriyle birlikte basılmış (Tahran 1299), ayrıca Seyyid İbrâhim Miyanecî (Tahran 1378) ve Muhsin Akil (Kum 1409) tarafından da yayımlanmıştır.

C) Fıkıh ve Fıkıh Usulü. 1. *Naġdü'l-uşûli'l-fıkhîyye* (yazma nüshası için bk. Âgâ Büzürg-i Tahrânî, XXIV, 273). 2. *Sefînetü'n-necât* (yazma nüshaları için bk. M. Âsaf Fikret, s. 309; Seyyid Ahmed Hüseyinî, VIII, 369; XIII, 97). 3. *Mu^ctaşamü's-Şî'a fi aĥkâmî's-şerî'a* (yazma nüshaları için bk. M. Âsaf Fikret, s. 533; Seyyid Ahmed Hüseyinî, I, 246; IX, 275). 4. *Mefâtîhu's-şerâyi^c*. *Mu^ctaşamü's-Şî'a*'nın muhtasarıdır (yazma nüshaları için bk. M. Âsaf Fikret, s. 538-539; Seyyid Ahmed Hüseyinî, XII, 97, 167). 5. *en-Nuĥbe* (Tahran 1303, 1324, 1328).

D) Tefsir. *Tefsîrü's-şâfî* (Tahran 1266, 1271, 1275, 1276, 1286, 1310-11, 1316, 1324, 1334, 1374-1375; Tebriz 1269, 1272; Bombay 1274; nşr. Hüseyin el-A'lemî, I-V, Beyrut 1399, 1979, 1402/1982). Müellif bu eserini *el-Aşfâ* adıyla ihtisar etmiştir (Bombay 1274; Tahran 1310-1311, 1353-1354).

E) Hadis. 1. *el-Vâfî* (I-II, Tahran 1310-1314; I-III, Tahran 1322-1324; I-III, Kum 1404/1984). Müellif tarafından *eş-Şâfî* adıyla ihtisar edilmiştir. 2. *en-Nevâdir* (Tahran 1339 hş.). Şîa'nın meşhur dört hadis kitabında bulunmayan rivayetleri içine almaktadır.

Feyz-i Kâşânî'nin şiirlerini ihtiva eden divanının çeşitli baskıları yapılmış (Bom-

FEYZ-İ KÂŞÂNÎ

bay 1300; Tahran 1300, 1348, 1357), ayrıca diğer bazı mersiye, kaside, rubâî ve gazellerinin yer aldığı *Gülzâr-ı Kuḏs* adlı risâlesiyle birlikte basılmıştır (Tahran 1339 hş., 1361 hş./1982).

BİBLİYOGRAFYA :

Feyz-i Kâşânî, *el-Mehaccetü'l-beyzâ* (nşr. S. M. Mişkâtı, Tahran 1339-40, IV, 3-46; Hidâyet, *Mecma'u'l-fuşâhâ*, IV, 48-49; Muhammed b. Süleyman Tenükâbûnî, *Kışâşü'l-ulemâ*, Tahran 1304, s. 126-130; Hânsârî, *Ravzâtü'l-cennât*, Tahran 1304, s. 542-549; M. Tâhir Vâhid-i Kazvîni, *Abbâsnâme* (nşr. İbrâhîm-i Dihgân), Arak 1329 hş., s. 186, 255; Abbas b. Muhammed Kummî, *Fevâ'idü'r-razâviyye*, Tahran 1327 hş., II, 633-641; Ma'sûm Ali Şah, *Tarâ'îk*, II, 322; III, 215; Browne, *LHP*, IV, 432-436; Abdullâh Ni'me, *Felâsifetü's-Şî'a*, Beyrut 1961, s. 533-536; M. Mehdi İsfahânî, *Nuşûf cihân fi ta'rif-i İsfahân*, Tahran 1340 hş., s. 183; Ye. E. Bertel's, *Sufizm i Sufiyskağa Literatura*, Moscow 1965, s. 475-491; Seyyid Hossein Nasr, "The School of Isphahan", *History of Muslim Philosophy* (ed. M. M. Sharîf), Wiesbaden 1966, II, 926; H. Corbin, *En Islam iranien*, Paris 1972, I, 27, 89, 301; III, 189; IV, 10, 61, 64, 123, 128, 129, 250, 329; a.mlf., *Anthologie des philosophes iraniens*, Tahran 1975, II, 32-49; a.mlf., *Corps spirituel et terre céleste*, Paris 1979, s. 206-210; a.mlf., *La philosophie iranienne islamique aux XVIIe et XVIIIe siècles*, Paris 1981, s. 179-187; Hânbâbâ, *Fihrist*, II, 2355; IV, 4279; a.mlf., *Fihrist-i Kitâbhâ-yi Çâpt-i Arabî*, Tahran 1344 hş., s. 100, 199, 314, 583, 601, 633, 642, 701, 749, 752, 811, 948, 968, 981; Mî-nûçîhr Sadûkî Sûhâ, *Hükemâ' ve 'Urefâ-yi Mûte'ahhîrîn-i Şadrü'l-mûte'ellihîn*, Tahran 1359 hş., s. 32; Kâmil Mustafa eş-Şîbî, *eş-Şîla beyne't-taşavvuf ve't-teşeyyûf*, Beyrut 1982, s. 232; Abdülhüseyn-i Zerrînkûb, *Dünbâle-i Cüs-tüdü der Taşavvuf-i İrân*, Tahran 1362 hş., s. 256; Âgâ Büzürg-i Tahranî, *ez-Zer'â ilâ teşâ-nîfi's-Şî'a*, Beyrut 1403/1983, tür.yer.; M. Ali Müderris, *Reyhânetü'l-edeb*, Tebriz, ts., IV, 369-379; Hossein Moderrisi Tabatabaî, *An Introduction to Shii Law*, London 1984, s. 16; S. A. Arjomand, *The Shadow of God and the Hidden Imam*, Chicago 1984, s. 115, 146-150, 173-175; Yûsuf b. Ahmed el-Bahrânî, *Lü'tü'etü'l-bah-reyn*, Beyrut 1406/1986, s. 121-131; William C. Chittick, "Two Seventeenth-Century Tracts on Kingship", *Authority and Political Culture in Shiism* (ed. S. A. Arjomand), New York 1988, s. 269-284; a.mlf., "Muhsin-i Fayd-i Kashânî", *El²* (İng.), VII, 475-476; M. Âsaf Fikret, *Fihrist-i Elifbâ't-i Kitâb-i Hâttî-i Kitâbhâne-i Merkez-i Âsitân-ı Kuḏs-i Rażavî*, Meşhed 1369 hş., s. 309, 531, 533, 538-539; Seyyid Ahmed-i Hüseyinî, *Fihrist-i Nüşhahâ-yi Hâttî-i Kitâbhâne-i 'Umûmî-i Hazret-i Âyetullah el-'Uzmâ Mar'âşî*, Kum, ts., I, 246; VIII, 369; IX, 275; XII, 97, 167; XIII, 97; M. Takî Dânişpejh, "Dâverî-yi Feyz-i Kâşânî Meyân-ı Pârsâ ve Dânişmend", *Neşriyye-i Dânişkede-i Edebiyyât-ı Tebriz*, IX/2, Tebriz 1336 hş./1957, s. 113-134; Resûl-i Ca'feriyân, "Rüyârûf-i Fakihân ve Şûfiyân der Devre-i Şafevî", *Keyhân-i Endîşe*, sy. 33, Kum 1991, s. 106-107.

HAMİD ALGAR

FEYZİ, Âsaf Ali Asgar

(أصف علی اصغر فیضی)

(1899-1981)

İslâm hukuku
ve Şii-İsmâilî fikhına dair
çalışmalarıyla tanınan
Hindistanlı âlim.

10 Nisan 1899'da Hindistan'da Poona yakınlarındaki Matheran'da doğdu. Süleymânî Bohraları'nın tanınmış bir ailesi olan Tyabçiler'e mensuptur. Dedesi Bedreddin Tyabçî, Hindistan'ın ileri gelen müslüman toplum önderleri arasında yer alıyordu. İlk ve orta öğrenimini Bombay'da tamamlayan Feyzî, aynı yerde bulunan St. Xavier's College'da hukuk öğrenimi gördükten sonra yüksek tahsil için 1922 yılında İngiltere'ye gitti. Cambridge Üniversitesi St. John's College'da İslâm hukuku, İslâm tarihi, Arapça ve Farsça okudu. Burada Reynold Alleyne Nicholson ve Edward Granville Browne gibi tanınmış şarkiyatçılardan dersler aldı. 1925'te avukat olarak Middle Temple barosuna kaydoldu. 1926'da Hindistan'a döndü ve Bombay Yüksek Mahkemesi'nde 1938 yılına kadar avukatlık yaptı. 1929'da Bombay Government Law College'da hukuk dersleri vermeye başladı. 1933 yılında Bombay'da Wiladimir Ivanov'la birlikte III. Ağa Han Sultan Muhammed Şah'ın himayesinde Islamic Research Association adlı müesseseyi kurdu. Bu kuruluş daha çok İsmâiliyye mezhebiyle ilgili çalışmalar yaptığı için sonraları Ismaili Society of Bombay adını almıştır. 1938-1947 yılları arasında Bombay'da adı geçen kolejün müdürü ve İslâm hukuku profesörü olarak görevini sürdürdü. 1949-1951 yıllarında Hindistan'ın Kahire büyükelçiliği görevini yürüttü. 1952'de Yeni Delhi'de Union Public Service Commission'ın üyesi olarak görevlendirildi. 1957-1960 yılları arasında Srinagar'da Jammu-Keşmir Üniversitesi rektörlüğünde bulundu. Bundan sonra bütün resmî görevlerinden ayrılan Feyzî zamanını öğretim ve telif faaliyetlerine hasretti. 1962-1963 öğretim yılından itibaren misafir profesör olarak Cambridge Üniversitesi, Kanada McGill Üniversitesi İslâm Araştırmaları Enstitüsü ve California Üniversitesi'nde İslâm hukuku dersleri verdi. Kahire ve Şam Arap akademileri ve Royal Asiatic Society gibi milletlerarası birçok ilmi kuruluşun üyeliğine seçildi. *Islamic Culture* ve *Royal Asiatic Society* dergileri-

nin (Bombay şubesi) editörlüklerini yaptı. Son olarak da *The Encyclopaedia of Islam*'ın ikinci baskısının (*EP²*) ilim heyetinde bulundu. Feyzî, uzun süren bir hastalık devresi sonunda 23 Ekim 1981 tarihinde Bombay'da vefat etti.

İslâm hukukunun günün şartlarına göre yeniden yorumlanıp şekillendirilmesinin kararlı bir savunucusu olan, bu konuyu eserlerinde ve ilmi toplantılarda devamlı gündeme getiren Feyzî, İsmâiliyye ile ilgili çalışmalarında da XX. yüzyıla damgasını vuran bir ilim adamıdır. İsmâilî bir aileden gelmiş olmanın verdiği kültürel temel ve kaynak zenginliğiyle o ana kadar İsmâilîler arasında yaygın olan dış dünyaya kapallık anlayışını reddetmiş, toplayabildiği 200'e yakın nâdir İsmâilî el yazması koleksiyonunu Bombay Üniversitesi Kütüphanesi'ne bağışlayarak araştırmacıların kullanımına sunmuştur (M. Goriawala, *Catalogue of The Fyzee Collection of Ismaili Manuscripts*, Bombay 1965). İsmâiliyye konusundaki çalışmalarını uzun süre ünlü Rus şarkiyatçı Wiladimir Ivanov'la birlikte ve onun nezaretinde yürütmüştür.

Eserleri. Feyzî'nin yayımlanan çalışmalarından bazıları şunlardır: A) Telif Eserleri. 1. *Introduction to the Study of Muhammadan Law* (London 1931). Müellif, İslâm hukukuna giriş mahiyetindeki bu ilk çalışmasında tarihî ve sosyokültürel şartların İslâm hukukunun oluşumundaki rolü üzerinde durur. 2. *Outlines of Muhammadan Law* (Oxford 1949; yeni ilâve ve değerlendirmelerle birlikte Oxford 1955, 1960, 1964, 1974, 1987). Bir öncekinin devamı sayılabilecek olan bu eserinde Feyzî İslâm hukukundaki meseleleri daha ayrıntılı bir şekilde incelemiştir. Müslüman toplumdan alınan örneklerle zenginleştirilmiş bir İslâm hukuku el kitabı olarak hazırlanan bu eser müellifin en önemli çalışmalarından biridir. 3. *A Modern Approach to Islam* (Bombay-New York 1963). İslâm hukuku hakkındaki modernist görüşlerini ihtiva etmektedir. 4. *Cases in the Muhammadan Law in India and Pakistan* (Oxford 1956). İslâm hukukunun Hindistan ve Pakistan'daki uygulamalarına dair örnek ve değerlendirmeleri kapsar. 5. *Compendium of Fatimid Law* (Simla 1969). Dâvudî ve Süleymânî Bohraları'nın fikhıyla ilgili bir çalışmadır. 6. *The Reform of Muslim Personal Law in India* (Bombay 1971). Urduca'sı *İslâm Avr Asr-ı Cedîd* (New Delhi 1971) adıyla neşredilen bu eser Hindistan'da uygulanan İslâm aile